

**АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ
ОЦІНКА СТАНУ ДЕЯКИХ
ГАЛУЗЕЙ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС
ТА ПІСЛЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19**

Дослідження проведене Міжнародним центром перспективних досліджень (МЦПД) за підтримки Представництва Фонду Ганса Зайделя в Україні у рамках проекту, метою якого є аналіз стану справ під час пандемії коронавірусу в Україні та вироблення рекомендацій щодо дій у найбільш важливих сферах, якими були визначені наступні: внутрішньополітичний розвиток, економічний та фінансовий сектори, зовнішня політика, енергетичний сектор, сфера демографії та міграції, безпековий сектор, медіасфера, агропромисловий комплекс.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Внутрішня політика України.....	5
Зовнішня політика України та ситуація у міжнародній політиці.....	7
Економічний, фінансовий та агропромисловий сектори України.....	10
Безпековий сектор та безпекові виклики для України	14
Енергетичний сектор України	16
Сфера демографії та міграції	18
Медіасфера України	21
Заключні міркування.....	22

ВСТУП

Минуло більше року після обрання Президентом Володимира Зеленського та формування нової владної команди. Як правило, через рік можна підводити певні підсумки діяльності будь-якої управлінської команди. Водночас такий аналіз виявилось зробити неможливо, бо в кінцевій фазі цього річного циклу Україна, як і більшість країн світу, стала жертвою пандемії нового вірусу. Ця пандемія суттєво вплинула на абсолютну більшість сфер життєдіяльності, вже спричинила багато жертв від хвороби та значні економічні втрати в більшості країн. Україна не стала виключенням у цих негативних впливах і також вже зазнала суттєвих втрат. Але як саме і що змінилося? Який розвиток подій нас може очікувати надалі? Ці та інші важливі питання задають собі більшість держав та суспільств як спробу зрозуміти наслідки вже минулих подій та опцій у майбутньому. Тому така ситуація не могла не викликати необхідності проаналізувати нинішнє становище та можливий розвиток України після завершення пандемії.

Для цього МЦПД за підтримки представництва фонду Ганса Зайделя в Україні провів серію експертних відео-конференцій закритого формату, а потім за допомогою

експертів у відповідних сферах підготував цю аналітичну публікацію. Основною метою всього проекту було проаналізувати стан справ під час пандемії та виробити рекомендації щодо дій у найбільш важливих сферах, якими були визначені наступні: внутрішньополітичний розвиток, економічний та фінансовий сектор, зовнішня політика, енергетичний сектор, сфера демографії та міграції, безпековий сектор, медіа сфера, агропромисловий комплекс.

Проект продемонстрував, що в Україні існує величезний попит на зважене та фахове осмислення ситуації в конкретних галузях та запит на врахування експертної думки при прийнятті управлінських рішень на рівні держави. Також значною є потреба у спокійному діалозі між представниками різних думок та виробленні на цій основі компромісних, а інколи навіть консенсусних рішень стосовно різних проблем. Саме це має стати запорукою проведення сталої та системної політики, що в свою чергу дозволить покращити загальну ситуацію в країні. Далі викладено основні результати цього аналізу відповідно до структури основних зазначених сфер, стан справ у яких було досліджено.

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Після президентських та парламентських виборів 2019 року, попри формальний розподіл гілок влади і першість Уряду у виконавчій гілці влади, а Верховної Ради – в законодавчій, саме Офіс Президента спрямовує діяльність Парламенту та Уряду. Серйозним викликом для української влади загалом, та Президента зокрема, став COVID-19. Пандемія оголила чисельні проблеми нашої держави, які сьогодні набувають критичних ознак. До руйнування системи охорони здоров'я та протиепідеміологічних інституцій доклали руки всі попередні влади, але саме Президенту Зеленському доводиться шукати найоптимальніші варіанти розв'язання складних за своєю суттю проблем.

Неякісний підхід до формування складу «Слуги Народу» та опора в цьому процесі на різні бізнес-групи призвели до її сегментації. Для забезпечення ефективного управління країною загалом і результативних голосувань у Верховній Раді зокрема, Банкова вимушена звертатись по допомогу до інших фракцій, депутатських груп та позафракційних депутатів. Рейтинг Президента та «Слуги Народу» послаблюється не лише через економічну кризу та втому від карантинних обмежень, а й підточується постійними скандалами навколо представників нової влади і розчаруванням в ідеї «нових облич». Ми спостерігаємо поступове посилення залежності Зеленського від позиції інших гравців, з «побажаннями» яких він тепер змушений рахуватись.

Згідно даних опитування, проведеного Центром Разумкова, рейтинг президента Зеленського впав більше, ніж вдвічі за 9 місяців – у вересні 2019 року за нього віддали б свої голоси 56,1% опитаних, у червні 2020 року – лише 25,3%. Ще більше падіння демонструє рейтинг партії «Слуга Народу»: у червні 2020 року за провладну партію проголосували б 20,5% українців. У вересні 2019 року рівень підтримки партії сягав 51,3%.

Наразі пріоритетом влади має стати вітчизняний бізнес, який в останні роки вимушений був існувати всупереч тому, що генерувала

влада відносно нього. Це призвело до взаємного відчуження влади та бізнесу. Сьогодні президент та уряд намагаються подолати цю прірву, пропонуючи партнерство бізнесу в умовах кризи, але це скоріше дії спрямовані на гасіння пожежі, в той час коли потрібний новий комплексний підхід з урахуванням реальності, що змінюється. Те ж саме стосується і вітчизняної науки, яка може допомогти владі впоратись з вірусом, але наразі перебуває в тяжкому стані занепаду, як і система охорони здоров'я. Зараз найкращий час в партнерстві з бізнесом зробити відповідні інвестиції в ці сфери.

Жорсткі карантинні обмеження безперечно виправдали себе, адже вдалося уникнути колапсу медичної системи в перші місяці пандемії. Проте, карантинні обмеження висмоктали останні заощадження значної частини українців, тому будь-які заяви влади щодо продовження карантину болісно сприймаються суспільством. Підливають масла у вогонь і місцеві еліти, які починають розкручувати «своїх» мерів напередодні місцевих виборів спекулюючи актуальною і болючою темою для українців.

Вибори 2019 року перекрили доступ багатом політичним регіональним режимам до центральної влади, проте на локальному рівні вплив місцевих еліт залишився домінуючим і продовжує посилюватись внаслідок недостатньо продуманого процесу децентралізації. Регіональні еліти, не рахуючись ні з центральною владою, ні з місцевим електоратом, спроможні змінювати напрям розвитку регіону. Фундаментом могутності «місцевих князів» є монополія на розпорядження ресурсами регіону. Напередодні місцевих виборів, які мають відбутися в Україні восени 2020 року, фактор «регіонів» посилиться і може становити серйозну загрозу для впливу президентської команди. Децентралізація без зміни кланового характеру організації управління регіонами може призвести до «цементування» недемократичних регіональних режимів та формування нових осередків сепаратизму.

Рекомендаціями для влади у розв'язанні актуальних проблем у внутрішній політиці можуть стати:

- Перетворити ОП в інтелектуальний центр країни, який допомагає в роботі не лише Президенту, а й іншим органам влади
- Роль держави варто реабілітувати і посилити. В умовах кризи держава має бути активним актором і це є світовою тенденцією
- Почати використовувати проектний підхід до державного управління як спосіб вирішення найактуальніших проблем суспільства (реалізація комплексних національних проектів)
- Сформувати адекватну державну регіональну політику, зокрема, шляхом побудови ефективних політичних інститутів на місцях
- Сформувати в регіонах, наприклад з представників громадянського суспільства, демократичну контроліту, не пов'язану з кримінальними елементами та місцевими олігополіями.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА СИТУАЦІЯ У МІЖНАРОДНІЙ ПОЛІТИЦІ

З огляду на численні обмеження через пандемію зовнішньополітична діяльність України з одного боку зазнала досить суттєвих обмежень через мінімізацію контактів та зустрічей у звичайному форматі, але з іншого боку отримала додаткові можливості, зокрема через збільшення таких контактів у віртуальному форматі. Деякі з цих нових чи модернізованих форм дипломатичної роботи вірогідно будуть використовуватися і після завершення пандемії. Українська дипломатія повинна вміло вплести ці інструменти у арсенал своєї роботи, водночас не забуваючи про необхідність вчасного концептуального переналаштування зовнішньої політики України в силу суттєвих змін регіонального та глобального ландшафту, хід яких значно прискорюється.

Можна констатувати, що упродовж наступних декількох років відбудеться суттєве переформатування глобальних та регіональних ієрархій; розпочнеться процес більш активної зміни попередніх суспільно-економічних моделей. Водночас міжнародна ситуація в цей час не характеризується зниженням напруги, чого можна було б очікувати з огляду на суттєве зменшення контактів під час пандемії. Навіть більше, деякі з старих конфліктів почали загострюватися та почали виникати нові небезпечні конфлікти лінії, що інколи пояснювалося зростанням напруги всередині деяких країн і відповідними спробами каналізувати цей тиск назовні. В той же час ставка деяких країн на нарощування озброєння поки себе не виправдала, бо все озброєння стало безсилим перед викликом пандемії - наприклад, за два місяці втрати США від пандемії перевищили втрати від В'єтнамської війни. Таким чином, пандемія часто виступала тригером тих процесів, які насправді давно йшли і можливо остаточно дала старт глобальному переформатуванню світоустрою. Основною такою лінією напруги стане протистояння між США та Китаєм разом з конфронтацією США з РФ, зростаючою напругою у відносинах між США та ЄС

і гібридним протистоянням між РФ та ЄС. При цьому в кожному з великих регіонів світу (АТР, Європа, Близький Схід, Євразія, Африка та Латинська Америка) виникають нові лінії напруги та впевнено виходять на арену регіональні гравці, які активно просувають свої інтереси навіть всупереч позиції глобальних акторів.

З огляду на зазначену вище конфігурацію Україна деякий час буде приречена балансувати у чотирикутнику ЄС, Китай, США та Росія. На нинішньому етапі нам потрібно проводити політику з жорсткою орієнтацією на національні інтереси, інколи навіть всупереч думці наших партнерів. Тому ми вже зараз маємо осмислити своє місце та можливості у цій оновленій системі координат. Відсутність системного підходу та чіткої концептуалізації ключових пріоритетів спричиняє ситуацію, коли переважна більшість дій України є скоріше реакцією на зовнішні подразники, а не власною лінією. Ритуальне проголошення звичних «мантр» про євроатлантичну інтеграцію або озвучування декларацій без підкріплення їх наступними діями вже не зможе допомогти у проведенні ефективної та прагматичної зовнішньої політики, якої потребує Україна.

Одним з таких питань, наприклад, яке потребуватиме системного підходу та послідовних дій, є проведення нової політики щодо регіону АТР, зокрема відносини з Китаєм. Вже сьогодні можна відзначити значне зростання ролі Китаю в Євразії та відчутне у Європі, особливо по периметру кордонів. При цьому ЄС входить у період реструктуризації та самозаглиблення, а пандемія завдала процесам інтеграції потужного удару, тому ЄС змушений концептуально переосмислити принципи свого функціонування за нових умов. В той же час Китай не ослабне після пандемії, як це деякі пророкували, а навпаки – він став одним з ключових факторів міжнародної політики, без якого подальший розвиток світу неможливий. Тому ми можемо очікувати

перегляд ставлення до Китаю з боку інших країн. І для України важливо зараз чіткіше визначити свою зовнішню політику стосовно Китаю, звільнити її від іделогічних штампів та керуватися виключно національними інтересами. Наскільки вмілою виявиться наша дипломатія в цьому питанні визначить не тільки модель відносин України з КНР, але і продемонструє її (не)зрілість чи здатність адекватно враховувати кардинальні зміни глобального ландшафту.

У відносинах України з США наразі присутня деяка неоднозначність: з одного боку наявний досить широкий консенсус як на рівні двох партій, так і переважної частини держапарату щодо підтримки України, але з іншого боку «українська тема» вочевидь впевнено зафіксувалася в негативному контексті як одна з небагатьох міжнародних тем у американських виборчих перегонах разом з досить скептичним особистим ставленням Президента Трампа до України. Наразі США є першочерговим стратегічним партнером України, тому розвитку відносин з цією країною та її керівництвом має приділятися особлива увага, контакти мають зміцнюватися та підтримуватися на всіх рівнях, а будь-які непорозуміння швидко врегулюватися. За останні роки рівень інтенсивності контактів та кількість спільних ініціатив постійно збільшувалися, але є ще сфери, які потребують підсилення співпраці, зокрема фінансово-економічне та науково-технічне співробітництво, сфера енергетики та ВПК. Тому наразі першочерговим завданням для України є виведення «українського питання» за рамки передвиборчих баталій та якомога глибше закріплення стратегічного діалогу на рівні інституцій обох країн, щоб зменшити його залежність від осіб лідерів.

Під час пандемії у відносинах України з ЄС не сталося якихось суттєвих змін, але щільність контактів, порівняно з іншими іноземними партнерами, залишалася досить високою. Відносини з ЄС мають сталу динаміку розвитку та відносяться до стратегічних пріоритетів зовнішньої політики України. Сама євроінтеграція зафіксована у Конституції як одна з пріоритетних цілей держави. Водночас, наша політика повинна реагувати на зміни всередині ЄС та окремих його членів,

оновлюючи нашу модель співробітництва. Необхідно систематизувати весь той масив каналів співпраці з ЄС та чітко виокремити пріоритетні напрямки, розробивши відповідні середньострокові плани з досягнення орієнтирів. В той же час Україна має домагатися більш вигідної для неї моделі економічного та науково-технічного співробітництва з ЄС, зокрема більш активне включення нас у виробничі та науково-технічні ланцюжки всередині ЄС і перегляду умов торгівлі та інвестицій у напрямку поліпшення структури українського експорту на ринок ЄС. Саме такий прагматичний підхід надасть цим відносинам сталості та передбачуваності.

Взаємодія з РФ є і залишатиметься одним з найбільш складних питань для зовнішньої політики України. З огляду на анексію Криму та триваючий конфлікт на Донбасі навряд чи можливий вихід на рівень добросусідських відносин у найближчому майбутньому. Але з іншого боку не зважати на той вплив, який має і матиме Росія щодо України, було б безвідповідально. Тому основним викликом для української дипломатії є системна та зважена робота на російському треку для досягнення власних цілей. До таких першочергових завдань слід віднести наступні: припинення конфлікту на Донбасі та його наступну деокупацію і реінтеграцію, забезпечення сталого постачання необхідної продукції критичного імпорту з РФ та отримання вільного транзиту нашої продукції чи поставок партнерів до нас через територію РФ, зниження рівня конфліктності щодо України в РФ та початок процесу переговорів щодо відновлення суверенітету над Кримом. Всі ці завдання є досить складними для виконання за нинішніх умов, але без їх реалізації чи хоча б очевидного прогресу у їх виконанні буде пробуксовувати вся зовнішня політика України, а сталий соціально-економічний розвиток країни буде під питанням.

Аналізуючи дії української дипломатії під час пандемії можна відзначити декілька моментів. В перший період розгортання пандемії досить актуальною була тема надання сприяння у поверненні громадян України додому з різних куточків світу. І треба зазначити, що українські дипломати продемонстрували досить гарні результати у виконанні

цього завдання. Можна також відзначити певні успіхи дипломатії в координації з іноземними партнерами боротьби з пандемією та отриманні відповідної допомоги. Процесу мирного врегулювання конфлікту на Донбасі з одного боку було надано нової динаміки – збільшення інтенсивності контактів як в рамках ТКГ у Мінську, так і в рамках Нормандського формату (в тому числі перші візити української делегації до Берліну та Парижу після послаблення режиму обмежень), але з іншого боку ця нова динаміка поки не принесла очевидних позитивних результатів. Значно зросла кількість відео-конференцій з іноземними колегами, було проведено навіть декілька віртуальних візитів на рівні МЗС, але варто почекати, які конкретні результати дасть вся ця низка віртуальних заходів.

Загалом, за результатами обговорень та наступного аналізу можна сформулювати наступні рекомендації в царині зовнішньої політики України:

- Завершити розробку низки установчих нормативних документів (Стратегія національної безпеки, Стратегія зовнішньої політики, Концепція зовнішньої політики), що б надало надійну рамку та чітку орієнтири для розвитку ЗПУ.
- Провести якісне та системне оновлення кадрів (що не обов'язково означає залучення молодих фахівців) в українській дипломатії за принципом професійності, а не політичної кон'юнктури чи декларативного патріотизму.
- Активізувати роль України у формуванні безпекового порядку у Європі та Євразії
- Вийти на реальний стратегічний діалог з США (в т.ч. чітке окреслення пріоритетів та червоних ліній сторін), підкріплений інституційно. Зберегти двопартійну підтримку України у США і уникнути втягування у внутріполітичні процеси там
- Концептуально переосмислити модель відносин з ЄС та процеси євроінтеграції (більший акцент на реальні результати та власну вигоду), внести зміни до Угоди про асоціацію з ЄС (особливо в частині DCFTA). Закріпити стратегічний діалог з ФРН (її головування у Раді ЄС є гарною нагодою для цього) та Польщею.
- Максимально прагматизувати контакти з РФ, реалістично оцінюючи діапазон своїх можливостей, уникаючи зайвих ескалацій, унеможливаючи великий конфлікт та невпинно просуваючи процес мирного врегулювання на Донбасі.
- Забезпечити налагодження конструктивних відносин з КНР для виходу на рівень стратегічного партнерства у реальності, а не лише в деклараціях. Інституційно посилити контакти з Індією та Японією.
- Концептуально оформити та активізувати економічну дипломатію як один з пріоритетних напрямків діяльності зовнішньополітичних установ України.

ЕКОНОМІЧНИЙ, ФІНАНСОВИЙ ТА АГРОПРОМИСЛОВИЙ СЕКТОРИ УКРАЇНИ

Уряд на чолі з Прем'єр-міністром Денисом Шмигалем було сформовано 4 березня 2020 року як антикризовий в часи пандемії COVID-19 та подальшої рецесії. Понад чотири місяців повноважень нового Кабміну Україна знаходиться без Програми діяльності Уряду. Відповідні проекти програми Прем'єр двічі вносив на розгляд Верховної Ради, проте обидва рази не зміг переконати депутатів у тому, що документ достатньо якісний. До слова, відсутність затвердженої Програми позбавляє Уряд річного імунітету.

Упродовж останнього року відбуваються постійні кадрові перестановки на рівні міністрів, їх заступників та чиновників виконавчої гілки влади з державних агенцій, інспекцій та інших інституцій. Це не дає можливості виконавчій владі визначити передбачуваний курс економічного розвитку, зрозумілу стратегію підтримки вітчизняного бізнесу та залучення іноземних інвесторів.

Згідно макроекономічного прогнозу Уряду ВВП України зменшиться у 2020 році на 4,8%, при цьому раніше очікувалося зростання на 3,7%. Варто зазначити, що Міжнародний валютний фонд прогнозує Україні падіння ВВП на 8,2%. Також за макроекономічним прогнозом Уряду безробіття складе 9,4% (за оцінками МВФ – 12,6%), реальна заробітна плата знизиться на 0,3%, середньорічний курс валют становитиме 29,5 грн за долар США, інфляція складе 8,7% (раніше очікувалося 5,5%). Також Уряд очікує незначне економічне відновлення у другій половині 2020 року

Проекти програм дій від Уряду Шмигала породили більше нових запитань, ніж надали відповідей як країна буде виходити з кризи. Одна з гучних заяв, яку зробив Прем'єр-міністр щодо «створення 500 000 нових робочих місць» за декілька тижнів, має ознаки популістичної та недалекоглядної та вже продемонструвала свою нездійсненність.

У таблиці нижчі наводимо приклади невідповідності між заявленими у Програмі дій Уряду пріоритетами та реальними діями влади.

Оцінюючи кризові явища в економіці, варто відзначити, що промислове виробництво в Україні в травні 2020 року знизилося на 12,2% порівняно з травнем 2019 року, в квітні падіння становило 16,2%, в березні – 7,7%, в лютому – 1,5%. У переробній промисловості у травні-2020 до травня 2019 року падіння склало 15,6%, добувній промисловості та розроблення кар'єрів – 8,9%, в постачанні електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря – 1,9%. У цілому за перші п'ять місяців поточного року промвиробництво в Україні скоротилося в порівнянні з попереднім аналогічним періодом на 8,7%.

Сформована в Україні сировинно-експортна модель економіки вразлива до криз і вже продемонструвала свою неготовність до стрес-тесту пандемією коронавірусу. Реформи, які здійснюються є зовнішньоорієнтовані і не дають швидкого зростання. Серед перешкод для розвитку економіки України варто також відзначити відсутність проголошеного економічного курсу – зрозумілого для бізнесу та громадян, великий обсяг тіншової економіки, нерівні умови конкуренції, сірі схеми по ввезенню імпортованих товарів, відсутність ринку цінних паперів, закритий доступ до ринку міжнародних запозичень, кадрові перестановки в уряді, популістські заяви влади, неефективність державних інститутів, фокус бюджетних виплат на силових структурах, невиконання бюджету за доходами, наявність значної кількості спекулятивного капіталу та корупції.

Серед відносно сильних сторін економіки України можна виділити часткове проведення ключових реформ, що має результатом прихильність іноземних партнерів, обсяг золотовалютних резервів (становить 25 млрд

Прописано у програмі	Реальність
Перегляд державного бюджету України на 2020 рік для посилення соціального захисту та підтримки економіки.	Скорочення видатків на статті "Пільги і субсидії" (-8,2 млрд грн), "Субвенція на соціальний захист педагогічних працівників" (-1,55 млрд грн), "Виплата допомоги багатодітним і малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю тощо" (-1,3 млрд грн). Традиційне перекидання з однієї статті на іншу; фінансування забезпечене не залученими коштами, а урізанням критично важливих статей бюджету; відсутність виділених коштів на програми підтримки економіки; розмите призначення "Фонду Боротьби з Гострою респіраторною хворобою COVID-19".
Забезпечення належних умов для результативної діяльності науковців та дослідників. Сприяння розвитку прикладних досліджень. Запровадження грантового фінансування науки та інновацій.	Скорочення видатків на Міністерство освіти і науки (-4,9 млрд грн).
Забезпечення підвищеної оплати праці медичних працівників та осіб, які задіяні у ліквідації спалахів коронавірусної інфекції.	Асиметрії медичної реформи та бюрократичні перепони призвели до зменшення оплати лікарів.
Підтримка вітчизняного промислового виробника, в тому числі шляхом здійснення державного замовлення та державних закупівель.	Замовлення медичних засобів з Китаю.
Продовження реалізації програми «Велике будівництво», створення якісної транспортної та соціальної інфраструктури.	Скорочення видатків на Міністерство розвитку громад і територій (-6,8 млрд грн), на Державний фонд регіонального розвитку (-2,6 млрд грн).
Створення умов для залучення ефективних власників шляхом приватизації об'єктів державної власності.	Доходи від приватизації скоротили на 11,5 млрд грн до 500 млн гривень (від попередніх 12 млрд грн).

доларів США), ефективні валютні інтервенції Нацбанку України, відсоткова ставка (6%) дає владі простір для маневру. Так, в результаті політики НБУ можна говорити про відносно здорову банківську систему України, зокрема, усі банки наразі мають достатній рівень капіталу.

Водночас дії української влади, здебільшого, є правильними з точки зору вирішення короткострокових завдань, але все більше відчувається брак розуміння довгих ризиків і відповідних дій – влада у цьому розумінні просто «реактивна», але не «проактивна». Тому окрім «пожежних» дій влада має подолати кризу перспективи, продемонструвавши суспільству стратегію якісних соціальних та економічних змін в умовах світової економічної турбулентності. Стратегія повинна бути націлена на будівництво якісно нової

України на основі сталого економічного розвитку, для досягнення стратегічних цілей.

В нових умовах, які конструє для нас криза, держава має бути активним актором, який взаємодіє зі своїм національним та дружнім транснаціональним капіталом. Роль держави варто реабілітувати і посилити. Необхідно виробити адекватну двоконтурну систему, яка буде здатна ефективно подолати майбутні як світові, так і внутрішні виклики. А для цього варто звернутись до політики дирижизму, яка має стати основою для побудови нового економічного курсу держави.

Від розв'язання структурних проблем залежить темп економічного зростання, можливість накопичення капіталу для розвитку національної економіки та зростання до-

бробуту народу. Основними пріоритетами структурної перебудови економіки України повинні стати: 1) прискорений розвиток високотехнологічних галузей машинобудування, що дозволить модернізувати та оновити матеріально-технічну базу; провести реіндустріалізацію; 2) перехід від міжнародної спеціалізації на сировині та низькотехнологічних товарах, що втілюють низьку додану вартість до спеціалізації на середньо і високотехнологічних видах виробництв; 3) заміщення на внутрішньому ринку імпортованих товарів конкурентоспроможними вітчизняними товарами. Запровадження за зразком Казахстану «економіки простих речей» – насичення внутрішнього ринку вітчизняними товарами, стимулювання конкурентоспроможності обробної промисловості, і перш за все випуск широкої номенклатури товарів народного споживання. Мета розвитку «економіки простих речей» – створення конкурентоспроможних виробництв з метою забезпечення потреб населення і заміщення імпорту соціально-значущих продовольчих товарів.

Головним інструментом «дирижистської» політики виступає індикативне планування для приватного сектора економіки. Тобто держава діє на суб'єктів ринку не через введення обов'язкових планових завдань (як було в СРСР), а шляхом інформування про тенденції розвитку національної економіки, наміри уряду щодо перспектив і напрямків розвитку, рекомендацій суб'єктам господарської діяльності та створення преференційного режиму для певних секторів економіки. Варто зазначити, що податкові, кредитні пільги, субсидії, дотації, загальне оздоровлення бізнес-клімату тільки корегують дії ринкового механізму не підміняючи його. Базові економічні свободи – необхідна, але недостатня умова, тому що у світі діють відкриті й замасковані державні стимули для інвестицій (тобто дирижи́зм).

Створення численних переробних виробництв, що дають високу додану вартість, дозволяє добувній промисловості, модернізованому АПК, ІТ-індустрії капіталізуватися всередині України. Зараз Україна експортує додану вартість і цим потенціалом користуються більш розвинені країни. Провідними галузями мають стати високотехнологічні та

енергоефективні індустриальні виробництва, АПК, ІТ-індустрія, туризм, транзит. Розвиток інфраструктури також є найважливішою точкою синергії, полем для залучення іноземних інвестицій та розвитку вітчизняних виробництв. Це динамічна модель економіки орієнтована головним чином на малий та середній бізнес. Його роль у постіндустріальній економіці та суспільстві постійно зростає: він створює переробну промисловість і обслуговує великі підприємства, створює нові робочі місця, не поповнює «офшори», забезпечує зростання добробуту, становить основу середнього класу.

Повноцінну інтеграцію в світову економіку Україна повинна пройти через створення українських транснаціональних компаній, тому що вони мають великі шанси пробитися на світовий ринок, швидше впроваджують нові технології, прискорюють модернізацію в суміжних областях, поповнюють держбюджет.

Для залучення інвестицій та впровадження інновацій в економіку держави створюють сприятливі умови інвесторам – їх старту і подальшого ведення господарської діяльності. На сучасних ринках для створення конкурентоспроможного продукту ресурсів однієї компанії зазвичай не вистачає, потрібна участь інших гравців, що володіють необхідними ресурсами та компетенціями. Тому каталізаторами інноваційного розвитку виступають кластери – міжгалузеві об'єднання фірм та інших організацій. Кластери, як правило, включають підприємства з виробництва готового продукту, постачальників комплектуючих виробів, обладнання, сервісних послуг. У складі багатьох з них – університети, науково-дослідні організації. Географічна близькість фірм-виробників готової продукції та постачальників сприяє швидкому поширенню інновацій, стимулює зростання ефективності, поява нових видів продукції. Кластер виступає як колективний підприємець, який поєднає переваги великого виробництва з гнучкістю, здатністю швидко перебудовуватися, властивою малому бізнесу.

До галузей економіки, які мають потенціал до зростання, належить агропромисловий комплекс, зважаючи на значний прогрес, якого він досяг за останні 10-15 років. У разі дій влади для сприяння його розвитку,

Україна за оцінкою експертів здатна вже за десять років наростити вирощування зернових на рівні понад 120 мільйонів тон на рік. Можливість до зростання цього напрямку агросектору зумовлена вигідними погодно-кліматичними умовами та високою якістю ґрунтів. Але далі виникає питання щодо кінцевої мети такого нарощування валових врожаїв та системного впорядкування ринку землі. Окрім цього, щоб збільшити валове виробництво сировини і примножити виробництво продукції з доданою вартістю, Україні необхідне залучення інвестицій в цей сектор. В питанні фіскальної політики щодо агросектору необхідно чітко структурувати об'єкти господарювання, зокрема, на малих, середніх та великих виробників, а також мінімум на 5 років прописати фіскальну політику держави, щоб ведення господарювання в агросекторі мало передбачуваність. Також існує необхідність регуляції питання управління державними активами, зокрема, на прозорому вирішенні питання приватизації державних підприємств аграрного сектору. Євроінтеграційний процес у аграрному секторі має бути сфокусований на тому, щоб зняти обмежуючі квоти для українських виробників на ринку ЄС.

До кризи, пов'язаної із пандемією коронавірусу, у світі додалися кризи на товарних і фінансових ринках, що, безумовно, має та посилює вплив на економіку нашої країни. Вкупі ці негативні чинники можуть спричинити невиконання бюджету України та зростання дефіциту понад 7,5%, зростання державного боргу, зростання рівня безробіття на 11-13%, а також безповоротну втрату робочої сили, зростання імпортозалежності через зупинку виробництв, подальшу деформацію структури економіки у бік сировинних галузей та сфери послуг, втрату ринків збуту внаслідок політики протекціонізму.

Як рекомендації для дій можуть бути виділені наступні:

- Формування реалістичної з точки зору виконання та наявних викликів програми / дорожньої карти дій влади з подолання економічної кризи.
- Підтримка відносин з МВФ, зокрема з метою можливості реструктуризації

боргу, отримання траншу на боротьбу з коронавірусом та прогресу щодо існуючих програм співробітництва з МВФ.

- Переглядання державного бюджету з врахуванням програм уряду по підтримці економіки.
- Концентрування на упорядкованому відновленні виробництва задля уникнення асиметрій розвитку різних галузей і гальмування окремих галузей. Допомогти у цьому зможе оптимізація бази реєстру бізнесу для боротьби з пандемією, на прикладі Китаю та США, яка дозволяє відсортувати бізнес та швидко знайти потрібні контакти.
- Підтримка національного виробника через лобювання його інтересів на закордонних ринках.
- Зменшення залежності від імпортних товарів, які можна виробляти на території країни.
- Збереження незалежності НБУ, підтримка курсу гривні та стимулююча грошово-кредитна політика НБУ з метою зростання реального сектору економіки.
- Підтримка постійного діалогу в системі «держава-суспільство-бізнес» та гарантування прозорості рішень.
- Стимулювання практик корпоративної соціальної відповідальності.
- Не концентрувати весь економічний фокус держави виключно на боротьбі з коронавірусом, а також вирішувати довгострокові питання, наприклад, щодо підтримки промисловості, зокрема через програми надання державних гарантій.
- Врахування зовнішніх чинників, зокрема у контексті збільшення протекціонізму з боку багатьох країн і необхідності посилення ролі держави в економіці.
- Уникати частих кадрових перестановок в ключових міністерствах.
- Країні потрібно активніше співпрацювати з тими ринками, в яких є надлишок інвестиційних ресурсів (наприклад США, ЄС, країни Перської затоки та Далекого Сходу) та навчитись якісно використовувати ці кошти.

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ТА БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Під час пандемії не відбулося кардинальних змін у безпековому секторі України та безпековому середовищі навколо. Загалом безпекове середовище залишається складним: зберігається значний потенціал конфліктності в регіоні, продовжується відкритий конфлікт з Росією, проявляється слабкість міжнародних інституцій перед зупинкою дій агресора. Водночас посилилися певні тенденції та поглибилися деякі конфліктні лінії, на які варто додатково звернути увагу. Загалом пандемія стала гарним стрес-тестом для системи безпеки України, при чому не тільки в її епідеміологічному чи медичному вимірах. Влада мала можливість в режимі реального часу перевірити готовність системи державного управління до дій у надзвичайних обставинах – станом на сьогодні можна поставити задовільну оцінку, але є широке поле для роботи над помилками та недоліками, в першу чергу в секторі цивільної оборони та надзвичайних ситуацій. Залишається актуальним питання розумного реформування та доцільної модернізації ВПК, особливо системи його управління.

Поки, на жаль, не спостерігається системної лінії нової команди у зовнішньому вимірі безпекової політики України (повторення гасел про незмінність курсу на членство в НАТО, зважаючи на ефемерність шансів на вступ найближчим часом, вже явно недостатньо), що вкрай необхідно, зважаючи на суттєві та швидкі зміни міжнародного безпекового середовища. Влада у вирішенні безпекових питань має розставляти чіткі пріоритети, реалістично оцінювати поточну ситуацію, робити акцент на працюючих рішеннях, замість гасел, знижувати ризики та вартість конфлікту, знаходити правильний баланс між посиленням безпекових можливостей та збереженням функціональності базових інституцій держави. Без такого комплексного підходу і вчасних дій з нейтралізації найбільш серйозних загроз за умов нинішньої складної ситуації та вже очевидних викликів найближчим часом Україну може очікувати

суттєве погіршення стану її безпеки, включно з ризиком серйозної дестабілізації.

Якщо вести мову про основні виклики для національної безпеки України, то їх можна поділити на довго- та короткострокові. До перших належать інституційна слабкість, бідність, агресивне середовище та високий рівень невизначеності, а до другої групи – криза управління міжнародною політикою, глухий кут у конфлікті на Сході України, скорочення ресурсів внаслідок пандемії коронавірусу. Україна продовжує перебувати у “сірій зоні” безпеки, у країні практично немає союзників, “стратегічне партнерство” в більшості випадків таким не є таким насправді, Україна все частіше перебуває в ролі об’єкта міжнародної політики і також залишається загроза перетворитись на інструмент політики інших країн.

Можна констатувати, що пандемія не змінила ситуацію докорінно, а скоріше проявила і посилила ті проблеми, які вже існували та виявила ті, які були сформовані раніше. Епідемія також засвідчила подальше формування протистояння по лінії США-КНР, що спричиняє поступове формування різних груп підтримки кожної з сторін. При цьому значення Росії для зазначених акторів геополітики суттєво зростає з відповідними для України наслідками. Також сьогодні ми спостерігаємо суттєву трансформацію міжнародних організацій та союзів, які тепер скоріше будуть концентруватись на захисті своїх членів, а не на питаннях розширення чи значної активності поза межами відповідальності альянсів. В такій ситуації Україні життєво необхідно виробити системний та зважений підхід до свого позиціонування у цих амбівалентних обставинах. Водночас для такої продуманої та справді суверенної політики потрібна суверенна еліта, яка поки відсутня в Україні.

У питанні мирного врегулювання на Донбасі ми спостерігаємо чергову (скоріше фор-

мальну) активізацію зусиль з українського боку, які поки не призвели до значних результатів. Можна констатувати суттєві проблеми в переговорному процесі, хоча і відбуваються намагання його оптимізувати з українського боку, але ми бачимо, що найменші спроби компромісних кроків зустрічають серйозний спротив всередині країни. В цьому контексті питання внутрішньої толерантності і внутрішнє миротворче питання є одним з пріоритетних наразі. Тому нинішня команда фактично знаходиться у вкрай складних умовах, бо простір для можливих компромісів майже відсутній. Важко очікувати покращення ситуації, коли в країні два протилежні табори надалі радикалізують ситуацію, а провладна команда, перебуваючи посередині, не робить достатніх кроків для подолання цієї прірви між сторонами та зменшення рівня конфронтації.

Значною проблемою є також і триваюча деінтелектуалізація нашої державної політики. Хоча наразі відбувається процес комплексного огляду сектору безпеки, але він йде надзвичайно складно. В той же час у суспільстві сформована дуже небезпечна уява про необхідність простих і конфронтаційних рішень. Але слідування цьому підходу призведе до вкрай негативних наслідків. Таким чином ми накопичуємо негативний внутрішній потенціал. До цього додається все більше негативна динаміка внутрішньополітичного процесу (в якому питання миру та війни грає особливу роль), яка загрожує значно дестабілізувати ситуацію всередині країни вже у найближчій перспективі.

Особливо проблемним питанням у сфері безпеки є стратегування. На жаль, поки ми не можемо засвідчити наявність в новій команди комплексної стратегії у сфері безпеки, яка б логічно пов'язувала між собою хоча б найбільш критичні елементи цього сектору. На додаток до цього в Україні поки відсутня платформа, де цю нову стратегію можна

підготувати та сформулювати, хоча її конче треба розробляти. Ми також потребуємо конкретних рішень для реалізації вже наявних стратегій. При цьому Україні треба реалістично оцінювати ситуацію та власний потенціал, не перебуваючи в полоні вже застарілих концепцій. Тому ключовим завданням є якомога швидше визначитися зі стратегією, яка відповідає сучасним умовам та становищу в світі, та розписати послідовність конкретних кроків для її реалізації.

Виходячи з результатів експертних дискусій та наступного аналізу стану справ можна виокремити наступні рекомендації для безпекового сектору України:

- Завершити в цьому році узгодження та прийняти ключові нормативні документи у сфері безпеки (Стратегія національної безпеки та низка похідних від неї стратегій)
- Команда президента має терміново розпочати дії зі зниження рівня конфронтації в суспільстві та проводити системну роботу зі зменшення впливу протидіючих політичних команд (в першу чергу ОПЗЖ та ПЄС), які свідомо поглиблюють лінії розколу в країні
- Перезавантажити процес мирного врегулювання на Донбасі з метою встановлення режиму припинення вогню до кінця поточного року задля початку процесу де окупації з 2021 року
- Оновити перелік реальних стратегічних партнерів України за кордоном та започаткувати практику щорічних регулярних стратегічних консультацій з ключовими міжнародними партнерами України (в першу чергу США, Китай, Німеччина, Великобританія, Польща, Канада, а також НАТО) на рівні керівництва МЗС, МО та апарату РНБО

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ

Серед головних наслідків пандемії для глобальних енергетичних ринків є структурне скорочення попиту на викопне паливо, загальне виведення капіталу з вуглецевих активів, зупинка інвестицій у розвідку та розробку нових родовищ, посилення тиску на уряди щодо скасування державних субсидій для видобувних галузей, перехід кліматичної політики від обмеження викидів та фіскальних методів регулювання, до усунення їх першоджерел та до прямого державного інфраструктурного регулювання, а також посилення ролі електроенергетичного сектору, надходження інвестицій до нього та прискорення переходу на відновлювані джерела енергії.

У першому півріччі 2020 року порівняно із аналогічним періодом 2019 року в Україні спостерігається зниження індексів промислового виробництва загалом і зокрема переробної промисловості, добувної промисловості й розроблення кар'єрів, а також постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Кризові явища в енергетичному секторі України почали проявлятися ще до пандемії коронавірусу. Наразі відсутня дієва стратегія розвитку енергетики та енергетичної безпеки, водночас, існує та посилюється лобювання інтересів фінансово-промислових груп. Однією з передумов виходу з наявної кризи можна вважати послідовну та стратегічну політику України на синхронізацією своєї політики з енергетичною політикою ЄС. Треба зазначити, що «чорний лебідь» коронавірусу майже потопив «чорне золото»: спостерігається падіння цін на нафтопродукти (особливо драматичне у квітні), що може призвести до того, що запусканий «Турецький потік» та перша черга Північного потоку генеруватимуть постійні збитки. Це у свою чергу може покращити переговорні позиції України щодо «Північного потоку-2», а саме отримання перспектив стабільного завантаження її ГТС.

У газовидобувній галузі України необхідне проведення детального технічного та фінансового аудиту Програми видобутку газу

«20/20», яка передбачала значне зростання видобутку газу, але не була виконана. Зокрема, скорочувались проектні параметри видобутку, що призвело до того, що життєвий цикл багатьох свердловин був загублений і, по суті, зменшений в різних випадках на 15, 20 і навіть 30%.

Державне підприємство НАЕК «Енергоатом» повинен бути переведений в ринковий режим роботи і більш рішуче діяти по заходам демонополізації в частині теплової енергетики, а Антимонопольний комітет у цьому питанні повинен працювати рішучіше. Також варто терміново призначити керівників на всі ключові підприємства галузі енергосектору.

Вихід з кризи полягає у підвищенні ефективності функціонування держави та її основних інститутів в енергетичному секторі, а додатковими рекомендаціями для влади можуть стати наступні:

- Необхідно сформулювати нову програму чи дорожню карту дій українського Уряду щодо енергетичної безпеки країни.
- Необхідно переглянути державний бюджет з урахуванням актуальної ситуації на ринку енергетики.
- Необхідний постійний діалог в системі «держава-суспільство-бізнес».
- Необхідно продовжувати ринкові реформи й розцінювати кризу, як можливість для радикальних перетворень, зокрема на ринку енергетики.
- Тарифна інклюзивність не повинна відбуватися виключно за рахунок кінцевих споживачів, а, навпаки, шляхом регулювання «апетитів» теплового виробництва.
- Необхідна мінімізація тарифних дисбалансів між атомним та тепловим виробництвами електроенергії.

- Роль антимонопольних та регулюючих державних органів є важливою в обмеженні можливостей монополізації ринку та неконтрольованого зростання тарифів.
- Ринок має бути відкритим в обох напрямках (експорт та імпорт) і повинен гарантувати приплив дешевшої іноземної електроенергії для створення чесної конкуренції.
- «Енергетична євроінтеграція», синхронізація енергетичних систем з європейськими ринком (ENTSO-E, ENTSOG).
- Міжнародна спільнота має диференціювати інтереси приватних компаній та реальні цілі реформи ринку електроенергії.
- Збереження транзитної інфраструктури держави, відновлення впевненості зовнішніх партнерів і фінансових організацій у надійності України як транзитної країни.
- Залучення інвестицій до енергетичної інфраструктури.
- Зниження енерговитрат на власне виробництво, підвищення енергоефективності країни.
- Нарощування українського видобутку енергоресурсів.

СФЕРА ДЕМОГРАФІЇ ТА МІГРАЦІЇ

Станом на 6 липня 2020 року в Україні зафіксовано 49 043 лабораторно підтверджені випадки COVID-19, з них 1262 летальних, 21 703 пацієнти одужало, загалом проведено 722 513 тестувань методом ПЛР.

Оцінка демографічної ситуації в Україні, і зокрема, впливу на неї пандемії коронавірусу, ускладнені ненадійністю інформації через те, що останній перепис населення відбувся

у грудні 2001 року, події в Криму та особливо на Донбасі у 2014 році викликали серйозні демографічні зміни, а на додаток до цього громадяни України не вмотивовані реєструвати зміну місця свого проживання.

Україна характеризується високим рівнем демографічного старіння, особливо в сільській місцевості. Від 1993 року населення України постійно зменшується внаслідок

НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ						
(на 1 січня; тис. осіб)						
	Чисельність наявного населення			Чисельність постійного населення		
	всього	у тому числі		всього	у тому числі	
		міське	сільське		чоловіки	жінки
1990	51 838,5	34 869,2	16 969,3	51 556,5	23 826,2	27 730,3
1991	51 944,4	35 085,2	16 859,2	51 623,5	23 886,5	27 737,0
1992	52 056,6	35 296,9	16 759,7	51 708,2	23 949,4	27 758,8
1993	52 244,1	35 471,0	16 773,1	51 870,4	24 046,3	27 824,1
1994	52 114,4	35 400,7	16 713,7	51 715,4	23 981,1	27 734,3
1995	51 728,4	35 118,8	16 609,6	51 300,4	23 792,3	27 508,1
1996	51 297,1	34 767,9	16 529,2	50 874,1	23 591,6	27 282,5
1997	50 818,4	34 387,5	16 430,9	50 400,0	23 366,2	27 033,8
1998	50 370,8	34 048,2	16 322,6	49 973,5	23 163,5	26 810,0
1999	49 918,1	33 702,1	16 216,0	49 544,8	22 963,4	26 581,4
2000	49 429,8	33 338,6	16 091,2	49 115,0	22 754,7	26 360,3
2001	48 923,2	32 951,7	15 971,5	48 663,6	22 530,4	26 133,2
2002¹	48 457,1	32 574,4	15 882,7	48 240,9	22 316,3	25 924,6
2003	48 003,5	32 328,4	15 675,1	47 823,1	22 112,5	25 710,6
2004	47 622,4	32 146,4	15 476,0	47 442,1	21 926,8	25 515,3
2005	47 280,8	32 009,3	15 271,5	47 100,5	21 754,0	25 346,5
2006	46 929,5	31 877,7	15 051,8	46 749,2	21 574,7	25 174,5
2007	46 646,0	31 777,4	14 868,6	46 465,7	21 434,7	25 031,0
2008	46 372,7	31 668,8	14 703,9	46 192,3	21 297,7	24 894,6
2009	46 143,7	31 587,2	14 556,5	45 963,4	21 185,0	24 778,4
2010	45 962,9	31 524,8	14 438,1	45 782,6	21 107,1	24 675,5
2011	45 778,5	31 441,6	14 336,9	45 598,2	21 032,6	24 565,6
2012	45 633,6	31 380,9	14 252,7	45 453,3	20 976,7	24 476,6
2013	45 553,0	31 378,6	14 174,4	45 372,7	20 962,7	24 410,0
2014	45 426,2	31 336,6	14 089,6	45 245,9	20 918,3	24 327,6
2015	42 929,3	29 673,1	13 256,2	42 759,7	19 787,8	22 971,9
2016	42 760,5	29 585,0	13 175,5	42 590,9	19 717,9	22 873,0
2017	42 584,5	29 482,3	13 102,2	42 414,9	19 644,6	22 770,3
2018	42 386,4	29 371,0	13 015,4	42 216,8	19 558,2	22 658,6
2019	42 153,2	29 256,7	12 896,5	41 983,6	19 455,3	22 528,3
1.01.2020	41 902,4	29 139,3	12 763,1	41 732,8	19 343,5	22 389,3
1.05.2020	41 806,2	-	-	41 636,6	-	-

Джерело: Держстат України

У січні-квітні 2020 року показник смертності вдвічі перевищує показник народжуваності в Україні.

Кількість живонароджених, померлих у січні-квітні 2020 року (осіб)			
	Кількість живонароджених	Кількість померлих	Кількість померлих дітей у віці до 1 року
Україна	92 337	195 287	652

Джерело: Держстат України

низької народжуваності, високої передчасної смертності, особливо чоловіків, та масштабної трудової міграції. Деяке уповільнення темпів депопуляції в останні роки, імовірно, пов'язане із неточністю обліку населення (завищенням чисельності). Якщо чисельність населення завищено, то заниженими є показники і народжуваності, і смертності, але через те, що чисельність померлих істотно перевищує чисельність народжених, депопуляція (різниця між цими двома показниками) є заниженою.

Аналіз офіційних статистичних даних щодо чисельності населення демонструє, що від початку незалежності України кількість населення зменшилось на 10 млн. осіб, а за 2019 рік цей показник скоротився на 251 тис. осіб. Під час нинішньої ситуації коронакризи негативна динаміка не змінилася, і від початку 2020 року чисельність українського населення скоротилась ще на 100 тис. осіб.

Окремою проблемою залишається і трудова (тимчасова) міграція. Хоча коронакриза і посприяла поверненню тимчасових мігрантів до України, але за умов браку робочих місць та відсутності економічного зростання це може призвести до збільшення безробіття та соціальної напруженості.

Оцінки загальної кількості українських трудових мігрантів, які одночасно працюють за кордоном, становлять від 1,5 до 5,0 мільйонів осіб. Враховуючи кількість платників податків в Україні, масштаби незареєстрованої зайнятості та можливі помилки в розрахунках, найбільш точна оцінка кількості українців, які одночасно працюють за кордоном, може становити 3,0 млн. осіб. Наразі спостерігається скорочення виїзду населення з України через тимчасове закриття кордонів, а також повернення частини громадян з Європи, зокрема, з найближчих країн.

Можна прогнозувати, що міграція швидко відновиться і буде зростати, щоб не робила українська влада. Зважаючи на ці фактори, а також пандемію COVID-19 Україну очікує подальша депопуляція та старіння населення.

Щодо іммігрантів (на постійній основі) до країни, то цей показник у січні-квітні 2020 року склав 10,77 тис. осіб і перевищив показник кількості тих, хто виїхав з країни, на 6755 чоловік. Але такої динаміки недостатньо, щоб перекрити загальну динаміку до зменшення кількості населення України. До того ж, еміграція освічених людей — більш небезпечна тенденція, ніж масовий виїзд на сезонні роботи: відсоток висококваліфікованих емігрантів не покривається іммігрантами в Україну, і посилює асиметрію українського ринку праці.

Відтік молодого покоління, старіння нації і зменшення кількості економічно активного населення (майже на 6%) - це зниження темпів виробництва в країні і послаблення передумов (ресурсів) для майбутнього швидкого економічного зростання, що також може негативно відобразитись на перспективах європейської інтеграції України. В реаліях України, лише економічні стимули та урядові програми здатні змінити вищезгадані тенденції. У довгостроковій перспективі, стабілізація ситуації та безкризовий розвиток дозволять фахівцям та молодим сім'ям відчувати впевненість у майбутньому в своїй країні та сподіватись на підтримку з боку держави.

Водночас, можна передбачити, що пандемія коронавірусу трохи підвищить народжуваність, тому що самоізоляція як один з інструментів карантину, та вимушене перебування вдома має вплив на внутрішньосімейні стосунки. Економічна криза також не матиме негативного впливу на народжуваність, зва-

жаючи на те, що найвищі рівні народжуваності, як правило, в бідних країнах і в бідних родинах.

Для оцінки сучасного демографічного стану та адекватного планування дій влади у вирішення соціальних проблем, необхідне проведення якісного і вчасного перепису населення. Як відомо, ООН рекомендує проводити перепис населення не рідше ніж раз на 10 років, з огляду на те, що поточний облік не дає можливості достатньо точно оцінювати чисельність і, головне, склад населення довше ніж 10 років. В Україні не проводили перепис в раунді 2010 року і під сумнівом проведення перепису в раунді 2020 року. Тому стає імовірною ситуація, за якої в Україні 30 років не буде перепису населення.

Наразі більш-менш точно можна оцінити загальну чисельність населення в Україні, але критично недостатньо інформації про склад населення: стать, вік, освітній склад, етнічний склад, сімейний склад, статус на ринку праці тощо. Якщо у 2020 році Україна не зможе провести перепис населення, то наступного року це стане можливим лише за умови виділення необхідних коштів, на що має бути політична воля Президента Зеленського.

Таким чином, рекомендації для влади можуть стати:

- Проведення Всеукраїнського перепису населення у 2021 році, що дасть

змогу реально оцінити, які відправні показники враховувати при плануванні програм уряду.

- Проведення проактивної міграційної політики та стимулювання міграційного припливу населення має стати одним із пріоритетів діяльності влади і може бути досягнене переважно за рахунок економічних стимулів.
- Зниження смертності, особливо передчасної смертності чоловіків працездатного віку, за рахунок модернізації системи охорони здоров'я та особливої уваги до цієї групи ризику з боку медиків. Серед інструментів для досягнення цієї цілі може бути запроваджений обов'язковий комплексний медичний огляд чоловіків віком 55-65 років не рідше одного разу на рік, що може здійснюватись за рахунок держави.
- Збільшення народжуваності за рахунок економічних стимулів та інформаційних кампаній з популяризацією переваг батьківства.

МЕДІАСФЕРА УКРАЇНИ

Під час пандемії коронавірусу яскраво проявились ті риси, як позитивні так і негативні, що були властиві українській медіагалузі, з одного боку – залежність від фінансово-промислових груп значної частини ЗМІ, з іншого боку – здатність окремих медіа до самоокупності.

Карантинні обмеження зменшили вплив соціальних мереж на цю сферу, тому що переважно, корисною виявилось інформація з офіційних джерел, яку поширювали саме традиційні засоби масової інформації.

Суспільству загалом і журналістській спільноті зокрема потрібно докладати зусиль до подолання залежності від олігархів, для цього потрібно розвивати питання журналістської солідарності та етики, як професійної, так і громадянської. В Україні може зменшитись кількість телевізійних каналів, які працювали за рахунок ФПГ і відстоювали їх бізнесові та політичні інтереси, таким чином пандемія коронавірусу та супутня економічна криза може мати позитивний ефект на цю сферу. «Олігархічні» ЗМІ можна розділити на принаймні два типи - великі медіагрупи, які заробляють на рекламі і які до настання кризи майже забули про гроші своїх засновників, і такі, що ніколи на рекламі не заробляли і були створені у суто пропагандистських цілях. Перші відчували кризу на собі, але навчені попередніми кризами 2014 та 2008-2009 років, вони зараз користуються інструментами, які розробили ще тоді - йде зміна сітки мовлення, зменшують бюджети закупок, скорочують штати. Другі ж, продовжують фінансуватися засновниками.

Рекламний ринок, який у першому кварталі 2020-го року виглядав обнадійливо, з початком карантину значно уповільнився. Телебачення фіксує та прогнозує падіння рекламного ринку в рамках 40-50% на 2й-4й квартали 2020 року у прямій рекламі, більше 60% у спонсорстві. Радіо очікує падіння на 70%, зовнішня реклама - до 80%. Цифри справедливі для лідерів ринку, водночас локальні ринки майже «обнулилися».

Проведення нещодавнього соціального опитування показало, що більшість української

аудиторії відрізняє інформаційний шум, який не несе ніякої користі від корисної інформації. Найбільш затребуваною інформацією є інформація про конкретні плани дій, плани виходу із карантину, але є системна недовіра до влади. Водночас, зростає довіра до лікарів, а офіційна статистика, якої дуже багато, викликає запитання: одні думають, що влада перебільшує кількість захворювань, інші думають, що применшують. Телебачення сприймається аудиторією як щось офіційне, а старша аудиторія менш скептична до новин.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення була змушена підлаштуватись під нові карантинні умови і пішла на те, щоб дозволити ліцензіатам змінювати програмну концепцію, не очікуючи закріплення її рішенням Нацради, як передбачено законом, а лише поінформувавши про такі зміни, надавши документальні підтвердження відповідних причин.

Рекомендаціями для влади та громадського суспільства у цій сфері можуть бути:

- Розвиток медіаграмотності, протидія фейкам у ЗМІ, у тому числі, російській пропаганді в медіа.
- Ухвалення закону про медіа у такому вигляді, який забезпечить не лише фінансовий розвиток галузі, а й ефективне виконання ЗМІ своєї головної функція – соціальної.
- Протидія монополіям у медіасфері, забезпечення прозорості та достовірності інформації щодо власників та головних бенефіціарів ЗМІ.
- Сприяти свободі слова та незалежності медіа від держави, водночас, забезпечити можливість для правового захисту громадян і бізнесу від наклепів, фейків та чорного піару у ЗМІ.

ЗАКЛЮЧНІ МІРКУВАННЯ

Як продемонстрували фахові обговорення в закритому форматі та наступний аналіз стану найбільш важливих секторів України в рамках проекту, пандемія коронавірусу мала і матиме доволі амбівалентний вплив. З одного боку вона внесла значні за якістю та численні за кількістю зміни у абсолютну більшість галузей та сфер життя в Україні, дуже часто просто загостривши вже і до того очевидні проблеми та унаочнивши найбільші виклики. Але з іншого боку поки що зарано вести мову про суттєві зміни, бо в більшості випадків громадяни, владні структури та бізнес після зниження рівня пандемії та відповідних послаблень просто намагаються повернутися в звичний їм до того ритм. Якщо трохи спрощувати, то можна зазначити, що система отримала больовий шок, але зберегла всі свої основні елементи та структуру функціонування.

Зважаючи на той унікальний шанс на перевантаження всієї країни у вигляді безпрецедентного рівня довіри від громадян та відповідних владних можливостей, які отримала нова команда у 2019 році, пандемія стала свого роду другим шансом на суттєві зміни та можливість для нестандартних рішень, після поступового очевидного пробуксування та наростаючих дисбалансів у владі, які набули критичного рівня вже на початок весни 2020 року. Але аналіз продемонстрував, що попри численні серйозні виклики владна команда поки не спромоглася дати на них системні та успішні відповіді. В кращому випадку мова йде про оперативну реакцію на найбільш актуальні виклики. Можна констатувати, що багато речей відбувалися вперше в нашому житті (як і в інших країнах) і всі вони разом досить суттєво вплинули на абсолютну більшість громадян і сфер управління. Можна погодитися з тими, хто радить зважати у такі часи на пріоритет у «гасінні пожеж» - тобто якнайшвидшому вирішенні найбільш актуальних загроз та проблем, відкладаючи стратегічні питання на більш спокійні часи. Але це не зменшує необхідності перевантаження всієї системи, яка вже вичерпала свій ресурс стійкості, та наве-

дення елементарного ладу у низці ключових сфер.

Кидаючи погляд у майбутнє для України після пандемії (що не виключає її наступних хвиль), можна зазначити, що скоріше за все кількість проблем з управлінням всієї системи наростатиме, ситуація матиме тренд до подальшої дестабілізації, а можливість стабілізувати всю державну систему та дати лад найбільшим дисбалансам зменшуватиметься. Для уникнення чи відвернення такого негативного сценарію знадобиться серйозне кадрове перевантаження владної команди, вироблення та реалізація системного бачення розвитку країни, проведення нового збалансованого та прагматичного економічного курсу, продумана політика у соціальній сфері та активне впровадження загальнонаціонального діалогу на багатьох рівнях, який дозволив би зшивати країну і протидіяти процесам радикалізації та деструктивним діям низки акторів, і нарешті досягнення реального прогресу у процесі мирного врегулювання на Донбасі і концептуальне переосмислення зовнішньої та безпекової політики України.

Слід наголосити на необхідності якісного та системного аналізу процесів, які відбуваються в Україні. Водночас висока якість таких аналізів має підкріплюватися їх подальшим використанням з боку основних стейкхолдерів – в першу чергу владних структур, інакше ми і надалі будемо заручниками досить низької якості управлінських рішень, що буде ще більше погіршувати і без того складну ситуацію в країні. В той же час варто підкреслити важливість фахового діалогу між експертами та справжньої дискусії в суспільстві щодо найбільш важливих питань сьогодення та майбутнього розвитку. Поступове зникнення такого діалогу та дискусії в Україні (особливо культури їх підтримання) є дуже тривожним симптомом. Все це ще раз підкреслює необхідність якісних аналітичних продуктів та їх подальшого системного впровадження в життя, що і намагалися зробити всі учасники цього проекту.

Підсумовуючи, можна констатувати, що у нинішньому стані після пандемії Україна стоїть на порозі дуже кардинальних змін, які за своїм масштабом можуть перевищити всі попередні з часів отримання незалежності у 1991 році. І однією з цілей цього проекту було не

тільки показати комплексну картину нинішнього становища основних сфер в Україні, але і надати рекомендації щодо можливих дій у конструктивному напрямку. Чи будуть ці поради та рекомендації взяті до уваги і реалізовані залишається лише сподіватися.

МЦПД

Міжнародний центр перспективних досліджень

Телефон: +38 (044) 334-30-57

Електронна пошта: office@icps.com.ua

www.icps.com.ua